

УДК 343.32

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.25>

ВЧИНЕННЯ ДІЙ, СПРЯМОВАНИХ НА ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ОСВІТИ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ЯК ФОРМА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Загиней-Заболотенко З.А.,
*доктор юридичних наук, професор,
начальник відділу аналітичної та правової роботи
Касаційного кримінального суду управління аналітичної
допомоги касаційним судам та Великій Палаті
департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду*
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8679-124X>
e-mail: zzabolotenko@supreme.court.gov.ua

Присяжнюк І.І.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-9543-4152>
e-mail: Ivanivanovich0872@gmail.com

Чаплюк О.І.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права
Київського університету імені Бориса Грінченка*
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0507-0022>
e-mail: svetljachok2007@ukr.net

Загиней-Заболотенко З.А., Присяжнюк І.І., Чаплюк О.І. Вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти як форма колабораційної діяльності.

Статтю присвячено проблемі встановлення того, чи властиві журналу пасажирського пункту пропуску автоматизованої системи митного оформлення «Інспектор» ознаки офіційного документа, передбачені у примітці до ст. 358 Кримінального кодексу України. Виявлено два основні підходи, які мають місце на сьогодні у судовій практиці, а саме визнання такого електронного журналу офіційним документом та встановлення відсутності ознак офіційного документа у разі внесення завідомо недостовірної інформації в електронний журнал пасажирського пункту пропуску митниці. Зроблено висновок, що електронний журнал пасажирського пункту пропуску митниці не характеризується ознаками офіційного документа, зокрема такою ознакою, як складання, видача чи посвідчення за визначеною законом формою та реквізитами. На підставі аналізу регулятивного законодавства в митній сфері встановлено, що електронний журнал пасажирського пункту пропуску митниці є функціональним програмним модулем електронної бази даних – Єдиної автоматизованої системи митного оформлення. Самі ж дані електронного журналу пасажирського пункту пропуску митниці згідно з Положенням № 1341 можуть використовуватися для формування офіційних документів в автоматичному режимі, зокрема шляхом перенесення відповідних даних (в тому числі відміток митного органу) до митних декларацій, про те сам по собі цей електронний журнал не є офіційним документом. Визначено, що регулятивне законодавство не відносить електронний журнал пасажирського пункту пропуску митниці до офіційних документів, а лише вказує на те, що це функціональний програмний модуль. З урахуванням викладеного вище зроблено підсумковий висновок, що за умов підтвердження усіх

обставин вчиненого діяння, які були встановлені судами першої та апеляційної інстанції, кваліфікація дій обвинуваченого за статтею 366 Кримінального кодексу України є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність.

Ключові слова: колабораційна діяльність, стандарт освіти, держава-агресор, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, кваліфікація, судова практика.

Zahyney-Zabolotenko Z.A., Prysiazhniuk I.I., Chaplyuk O.I. Taking actions aimed at implementing the education standards of the aggressor state in educational institutions as a form of collaboration.

The article is devoted to the issue of establishing whether the passenger checkpoint log of the automated customs clearance system “Inspector” has the features of an official document provided for in the note to Article 358 of the Criminal Code of Ukraine. The author identifies two main approaches which are currently used in judicial practice, namely, recognition of such an electronic log as an official document and establishment of the absence of signs of an official document in case of entering deliberately false information into the electronic log of a passenger customs checkpoint. It is concluded that the electronic log of a passenger customs checkpoint is not characterized by the features of an official document, in particular, such a feature as drawing up, issuance or certification in the form and details prescribed by law. Based on the analysis of the regulatory legislation in the customs sphere, it is established that the electronic log of a passenger customs checkpoint is a functional program module of the electronic database – the Unified Automated Customs Clearance System. According to Regulation No. 1341, the data of the electronic log of the passenger customs checkpoint may be used to generate official documents in an automatic mode, in particular by transferring the relevant data (including the marks of the customs authority) to customs declarations, which means that this electronic log is not an official document in itself. It is determined that the regulatory legislation does not classify the electronic log of the passenger customs checkpoint as an official document, but only indicates that it is a functional software module. Taking into account the above, the final conclusion is that, subject to confirmation of all the circumstances of the act, which were established by the courts of first instance and appeal, the qualification of the accused’s actions under Article 366 of the Criminal Code of Ukraine is an incorrect application of the law of Ukraine on criminal liability.

Key words: official document, subject matter of a criminal offense, criminal offense, official forgery, criminal liability, official, knowingly false information, customs, customs clearance, court practice.

Постановка проблеми. У ч. 3 ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) однією з форм освітнього колабораціонізму передбачено вчинення дій громадянином України, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Як вбачається з публікацій у медіа, Служба безпеки України повсякчас інформує про кількість осіб з числа освітян, яким вручено підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК [1; 2]. При цьому підозру вручаються, як випливає з таких повідомлень, не рядовим учителям, а функціонерам у сфері освіти (йдеться, наприклад, про директорів «шкіл», їх заступників, очільників «відділів освіти», деканів «факультетів»). Вочевидь не будь-яке здійснення освітньої діяльності підлягає кваліфікації за ч. 3 ст. 111-1 КК з огляду на те, що така діяльність може здійснюватися вимушено та стосуватися не впровадження, а реалізації стандартів-освіти держави агресора на тимчасово окупованих територіях. З огляду на необхідність вдосконалення підстави кримінальної відповідальності за освітній колабораціонізм на розгляді у Верховні Раді України перебуває проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав та свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (реєстр. № 7646 від 08.08.2022). Відповідно до п. 10 ст. 9-2 цього законопроекту пропонується передбачити, що на тимчасово окупованій території може провадитись діяльність суб’єктів господарювання, якщо при цьому не вчиняється пособництво державі-агресору, з урахуванням обмежень, встановлених статтею 13 цього Закону, зі здійснення освітньої діяльності, якщо при цьому не здійснюється пропаганда з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, або інші дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора [3]. Водночас, як вбачається з цього формулювання проекту Закону України, питання про притягнення до кримінальної відповідальності освітян за колабораційну діяльність (ч. 3 ст. 111-1 КК) залишиться все одно відкритим, оскільки у ньому відсутній вичерпний перелік тих дій, в поєднанні з якими освітня діяльність на тимчасово окупованих територіях буде вважатися колабораційною діяльністю. Окрім того, залишається невизначеним,

що таке стандарт освіти і в яких випадках можна стверджувати, що такий стандарт було впроваджено в заклад освіти.

Проте вже на сьогодні слід вирішувати питання про притягнення до кримінальної відповідальності осіб за здійснення освітнього колабораціонізму. При цьому це питання слід вирішувати помірковано, з урахуванням правової доцільності та з огляду на специфіку того, що було вчинено освітянином.

Попри появу норми про колабораційну діяльність у КК лише після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, **стан опрацювання цієї проблеми** в теорії кримінального права України характеризується активними розвідками науковців у царині доктринального вивчення підстави кримінальної відповідальності за різні форми колабораційної діяльності. В цій частині виокремимо науковий доробок Н.О. Антонюк, С.В. Албула, М.С. Бондаренко, О.О. Кравчука, В.Н. Кубальського, В.В. Кузнецова, І.Б. Медицького, В.А. Медицького, Р.О. Мовчана, Є.О. Письменського, М.А. Рубашенка, М. Сийплові, М.І. Хавронюка та інших. Водночас освітній колабораціонізм як кримінально-правове явище вченими-криміналістами досліджувався досить лапідарно у працях М.С. Бондаренко, О.О. Кравчука, Р.О. Мовчана, Н. Нетеси, Є.О. Письменського, О.В. Тананакіна, Т.Ю. Яниської та інших [4–11]. Тобто доктринальне дослідження освітнього колабораціонізму у сучасній кримінально-правовій доктрині вважаємо незадовільною, що потребує свого поступального розвитку.

Виклад основного матеріалу. На думку Н. Нетеси, «особливому тиску на окупованих територіях піддаються представники освітньої сфери, що цілком закономірно, адже професія вчителя відіграє, мабуть, одну з визначальніших ролей у становленні особистості... З одного боку, освітяни першими зазнали тиску від окупантів, а з другого, саме на них окупаційна влада покладає великі сподівання у реалізації геноцидних планів» [5, с. 82–83]. Є.О. Письменський стверджує, що «діяльністю у сфері освіти слід розуміти діяльність, здійснювану працівниками закладів освіти з організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, суть якого насамперед становить передача, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетенцій в осіб, які навчаються. Колабораційна діяльність у сфері освіти, зі свого боку, передбачає умисну участь громадянина України у здійсненні зазначеної діяльності на окупованій території на угоду державі-агресору, що характеризується як підривна проти України» [6, с. 50].

Не є винятком і судова практика. Станом на сьогодні у Єдиному державному реєстрі судових рішень є інформація про сім вироків судів першої інстанції за ч. 3 ст. 111-1 КК за обвинуваченням громадян України в освітньому колабораціонізмі. Як вбачається, судами береться до уваги та функція, яку незаконно виконує особа, впроваджуючи стандарти освіти держави-окупанта у закладах освіти. Так, за освітній колабораціонізм у формі вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК) було засуджено: начальника «відділу освіти» «тимчасової цивільної адміністрації» (вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28.02.2023)¹, директорів (виконувачів обов'язків директорів) «закладів освіти» (вироки Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 27.01.2023 у справі № 183/184/23², Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 22.02.2023³, Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 03.04.2023⁴), заступників (виконувачів обов'язки заступників) директорів «закладів освіти» (вироки Малиновського районного суду м. Одеси від 17.05.2023)⁵, Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 02.02.2023⁶).

Таким чином, здійснюючи кваліфікацію за ч. 3 ст. 111-1 КК, суди беруть до уваги ту освітянську функцію, яку виконувала особа у співпраці з владою країни-окупанта чи окупаційною владою. При цьо-

¹ Вирок Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області від 28.02.2023 у справі № 183/27/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109291970>.

² Вирок Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області від 27.01.2023 у справі № 183/184/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108633948>.

³ Вирок Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області від 22.02.2023 у справі № 183/8288/22. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109186879>.

⁴ Вирок Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області від 03.04.2023 у справі № 183/1441/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109986856>.

⁵ Вирок Малиновський районний суд м. Одеси від 17.05.2023 у справі № 521/8884/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110944669>.

⁶ Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 02.02.2023 у справі № 199/717/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108739268>.

му суди правильно не беруть до уваги ту освітянську функцію, яку виконував колаборант до тимчасової окупації відповідної території України. Адже важливим для кримінально-правової кваліфікації за ч. 3 ст. 111-1 КК є власне здійснення незаконної освітянської діяльності, яка полягає у провадженні стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти на тимчасово окупованій території України. Наприклад, згідно з вироком Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 02.02.2023 ОСОБА_1, яка була засуджена за ч. 3 ст. 111-1 КК як в. о. заступника директора з навчально-виховної роботи школи, до моменту окупації обіймала посаду вчителя української мови однієї зі шкіл¹.

У чому ж полягали дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти відповідно до вироків, що аналізувалися вище? Це:

- повідомлення на зустрічах з батьками, учнями, а також на нарадах з педагогічним колективом про встановлення та поступове впровадження у закладах освіти стандартів освіти російської федерації (далі – рф), впровадження в освітній процес російської мови, навчання за російськими підручниками;
- організація функціонування навчального закладу, методичне керівництво виховною роботою викладацького складу, координація та спрямування виховної діяльності вчителів, класних керівників за стандартами освіти держави-агресора;
- безпосереднє планування та організація освітнього процесу в навчальних закладах відповідно до освітнього стандарту держави-агресора;
- видання наказів про прийняття на роботу технічного персоналу, вчителів, директорів шкіл тощо;
- організація направлення вчителів до рф для подальшого впровадження стандартів освіти рф на територіях;
- надання вказівок вилучити або безпосереднє вилучення з бібліотек навчальних закладів літератури українською мовою, державної української символіки;
- надання вказівок відновити оцінки учнів випускних класів, на підставі чого мали бути видані свідоцтва про здобуття освіти на російській мові та з грифом рф;
- надання вказівок щодо набору учнів до «шкіл» або організація такого набору на період 2022/2023 навчального року, набору технічного персону Зналу та педагогічного складу та щодо підготовки приміщень школи до нового навчального року за стандартами освіти рф;
- отримання в окупаційній адміністрації держави-агресора навчальних підручників російською мовою за освітньою програмою рф, які відповідно до змісту та довідкових відомостей, зазначених у них, відповідають стандартам освіти держави-агресора.

Далеко не всі перераховані вище дії, на нашу думку, спрямовані на впровадження у закладах освіти стандартів освіти саме держави-агресора. Наприклад, в одному з вироків особа була засуджена за те, що впроваджувала стандарти освіти «ДНР» (вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 02.02.2023). Проте, на думку суду першої інстанції, впровадження стандартів освіти самопроголошеної республіки «ДНР» є рівнозначним впровадженню стандартів освіти держави-окупанта. Хоча, звісно, з цього приводу можуть бути різні підходи щодо тлумачення ч. 3 ст. 111-1 КК. Це вимагає, на наш погляд, коригування диспозиції цієї частини статті.

Що стосується самого стандарту освіти держави-агресора, то, вочевидь, у вироків доцільно зазначати, які саме стандарти держави-окупанта були впроваджені у закладах освіти, що цілком сумлінно здійснюється судами. Наприклад, мотивуючи кваліфікацію за ч. 3 ст. 111-1 КК, суди зазвичай посилалися на відповідні статті Федерального закону «Про освіту в російській федерації» від 29.12.2012 № 273-ФЗ, а також на окремі підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють впровадження окремих стандартів певного виду освіти (зокрема, на Стандарти основної загальної освіти (5–9 класи) в системі освіти рф, затверджені наказом міністерства освіти та науки рф від 31.05.2021 № 287).

Водночас, на нашу думку, рядові вчителі, освітня діяльність яких не була пов'язана з впровадженням освітніх стандартів держави-окупанта у закладах освіти на тимчасово окупованих територіях, а стосувалася виключно реалізації відповідних стандартів, не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК. Але за певних умов. Такі вчителі/викладачі повинні здійснювати реалізацією виключно професійної функції – викладання навчальних предметів у закладах освіти на тимчасово окупованих територіях, не виконуючи при цьому організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій у такому закладі та не реалізуючи виховну функцію, поєднану з пропагандою збройної агресії проти України, встановленню та утворенню тимчасової

¹ Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 02.02.2023 у справі № 199/717/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108739268>.

окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Йдеться, насамперед, про здійснення викладачем, вчителем професійної функції, яка поєднує навчальну та виховну діяльність у дусі дотримання стандартів освіти рф. Водночас такі вчителі можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 111-1 КК, однак за вчинення іншої форми колабораційної діяльності, а саме за пропаганду збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

Висновок про те, що рядові викладачі, вчителі, які виконували виключно професійну функцію з викладання навчальних дисциплін за стандартами освіти рф, не поєднану з виховною функцією, та/або нездійснення організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій у закладі освіти, впливає і з диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК, в якій йдеться про здійснення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-окупанта, а не про їх реалізацію. Впровадити такі стандарти освіти має повноваження виключно особа, яка наділена організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями (у розумінні кримінального права України), а не рядовий викладач, який шляхом здійснення своєї професійної функції реалізує стандарти освіти держави-окупанта.

Тобто, на наш погляд, впровадження та реалізація стандарту освіти держави-окупанта в закладах освіти – це різні правові поняття, які передбачають різний обсяг дій працівників освіти на тимчасово окупованих територіях. З огляду на те, що у ч. 3 ст. 111-1 КК передбачається кримінальна відповідальність за дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-окупанта, кримінальна відповідальність рядових учителів, які виконували виключно професійну функцію (викладання навчальних дисциплін) та не здійснювали організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції у закладі освіти або стосовно закладу освіти.

Список використаних джерел:

1. Впроваджують російські освітні програми у школах Маріуполя: СБУ викрила 11 вчителів-колаборантів. (25.04.2023). URL: https://lb.ua/society/2023/04/25/553087_vprovadzhuyut_rosiyski_osvitni.html (дата зверн. 13.09.2023).
2. 14 педагогам-колаборантам, які допомагають русифікувати українські школи, повідомили про підозри. (13.03.2023). URL: https://lb.ua/society/2023/03/13/548748_14_pedagogamkolaborantam_yaki.html (дата зверн. 13.09.2023).
3. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав та свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (реєстр. № 7646 від 08.08.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40204> (дата зверн. 13.09.2023).
4. Бондаренко М., Кравчук О. Колабораціонізм в освіті: аналіз рішень судів щодо впровадження стандартів держави-агресора / Офіційний вебсайт Української Гельсінської спілки з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kolaboratsionizm-v-osviti-analiz-rishen-sudiv-shchodo-vprovadzhennia-standartiv-derzhavy-ahresora/> (дата зверн. 13.09.2023).
5. Нетеса Н. Деякі аспекти кримінальної відповідальності за освітній колабораціонізм як новий виклик сучасності: *Правові виклики сучасності: мат-ли круглого столу* (м. Харків, 20 груд. 2022 р.). Харків: Державний біотехнологічний університет, 2022. С. 82–85.
6. Письменський Є.О. Колабораційна діяльність у сфері освіти: проблеми тлумачення та вдосконалення кримінального закону. *Право України*. 2022. № 11. С. 49–59.
7. Письменський Є., Мовчан Р. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Наук. вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2022. № 2. С. 8–16.
8. Тананакін О.В. Колабораційна діяльність у закладах освіти на окупованих територіях. Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: мат-ли Круглого столу (м. Львів, 23 верес. 2022 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 87–89.
9. Ясницька Т.Ю. Культурно-освітній колабораціонізм: характеристика об'єктивної сторони. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 1. С. 250–256.
10. Ясницька Т. Впровадження стандартів освіти країни-агресора у закладах освіти як форма колабораційної діяльності. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: збірн. мат-лів VI Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 09 грудня 2022 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 509–512.